

Актуалізація довідкової біографістики на теоретичному рівні

Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методологічні засади. – Запоріжжя : Дике Поле, 2010. – 288 с.

В Україні за півтора століття біографічний довідковий напрям як жанр життєпису та історіописання в практичній площині пройшов складний шлях від виписування базових конструктів пантеону української історії до біографій пересічних людей. У сучасному житті біографічні довідкові видання розширюють наші уявлення про людський вимір історії. Осмислення цього процесу в вітчизняній історіографії за останні десятиріччя позначилося нечисленними працями дослідників. У цьому контексті монографічне дослідження С. М. Ляшко «Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методологічні засади» є першою спробою на теоретичному рівні виокремити цей напрям, узагальнити науково-методичні надбання довідкової біографістики, створити відповідну періодизацію, визначити шляхи розвитку в умовах переходу від книжкової до електронної, мережевої культури наукової інформації.

«Антропологічний поворот» 70-х рр. XX ст. призвів до змін об'єкта і предмета дослідження, відкрив нові обрії залучення до історичного дискурсу міждисциплінарних підходів та інституціалізації біографістики як спеціальної історичної дисципліни. Історико-біографічна інформація є репрезентацією соціокультурного поля історії певного народу, водночас, вона стоїть біля витоків формування колективних міфів і стереотипів нації, певного соціуму. В цьому контексті вивчення українського досвіду довідкової біографістики є вкрай актуальним.

Авторка констатує, що поява нових дисциплін історичної галузі є природнім процесом, тому сьогодні біографістика загальноновизнана у європейській, українській і російській історичній науці. Натомість, практика підготовки біографіч-

них довідкових видань в Україні має власний вимір, початок якому покладено у другій чверті XIX ст. Дослідниця зазначає, що довідкова біографістика як явище набуває в Україні характеру сталої тенденції, яка фіксується на науковому, соціальному та практичному рівнях і вказує на процес формування в межах біографістики нового дослідницького напрямку, спрямованого на систематизацію біографічного знання та поширення його в біографічних довідкових виданнях.

Визначивши предметну сферу власного дослідження авторка зазначає, що методологічно довідкова біографістика засновується на теоретичних положеннях біографістики та книгознавства і залучає відповідний арсенал дослідницьких методів цих наук. Джерельну базу її праці становлять друковані біографічні довідкові видання, що дають змогу виокремити питання теорії та методики в контексті біографістики та книгознавства і пов'язати окремі з них із підготовкою електронних біографічних ресурсів.

Своїм завданням авторка поставила узагальнення вітчизняного та іноземного досвіду підготовки довідкових біографічних видань у контексті соціально-історичного концепту, актуалізацію довідкової біографістики як напряму спеціальної історичної дисципліни — біографістики, визначення найпроблемніших місць у теорії та методиці їх створення на сучасному рівні, переоцінку науково-методичного забезпечення та розробку заходів, які б сприяли створенню та поширенню якісного біографічного продукту у вигляді біографічних довідкових видань.

Робота має чітку структуру — історичний, теоретико-методичний і міждисциплінарний блоки. У першому розділі на основі ретельного історичного дослідження автору вдалося глибоко проаналізувати історію розвитку вітчизняних довідкових і біографічних довідкових видань у XIX–XX ст., зокрема й на тлі відповідних процесів за межами українських етнічних земель (XIX – перша чверть XX), урахувати внесок української діаспори (XX), узагальнити набутий досвід у загальноісторичному, цивілізаційному дискурсах. Особливий акцент надається сучасним тенденціям розвитку цього напрямку біографістики. Зроблено висновок про нагальну потребу удосконалення науково-методичних засад підготовки біографічних довідкових видань.

Заслуговує на увагу запропонована С. М. Ляшко в першому розділі праці періодизація історії біографічної довідкової справи ХІХ–ХХ ст., яка постає методом дослідження, що застосовується з метою систематизації й упорядкування історичного минулого. Періодизація складена з урахуванням принципу формування державницького світогляду на ґрунті національної ідеї у контексті існуючих поглядів на принципи загальної періодизації історії України. Науково обґрунтоване бачення загальних закономірностей розвитку українських біографічних довідкових видань як складової історії розвитку національної державницької думки, на наш погляд, відповідає предметові дослідження. Такий підхід дав змогу виявити як позитивні, так і негативні тенденції розвитку, проаналізувати їх причини та наслідки. Для кожного історичного періоду показано особливості методики та практики підготовки біографічних довідкових видань та їхнє значення для розвитку довідкової біографістики і формування національної свідомості.

У другому розділі своєї роботи С. М. Ляшко зосередилася на історичному аналізі теоретико-методичних засад створення біографічних довідкових видань та окреслила напрями розвитку тих із них, які є чільними: критерії відбору осіб до українських біографічних довідкових видань, принципи формування словника, побудови біографічної статті, зміст дефініції біографічної довідкової статті та її структура. Слід позитивно оцінити зроблений автором вперше в українській історіографії аналіз теоретико-методичних підходів до критеріїв відбору персоналій у його історичній еволюції (критерії Постійної комісії для складання Українського біографічного словника УАН-ВУАН 20-х рр. ХХ ст., причини нормативного визначення цих критеріїв партійно-державними установами УРСР при складанні довідкових видань 60-х – 80-х рр. ХХ ст., сучасна дискусія щодо цього питання у незалежній Україні). Ці міркування дослідниці знаходяться у тісному зв'язку з питаннями розгляду дефініції у біографічних довідкових виданнях та її структури, яка на такому рівні узагальнення й аналізу також розглядається у вітчизняній фаховій літературі вперше. Означені складові є науково обґрунтованою сучасною методикою підготовки біографічних довідкових видань. Практична реалізація висловлених авторкою думок,

сподіваємося, може прискорити підготовку та видання довідкової біографічної продукції різних видів і типів.

Підходи до вироблення саме такої методики С. М. Ляшко пропонує у третьому розділі роботи — «Українські біографічні довідкові видання в контексті біографістики і книгознавства». Під таким кутом зору у вітчизняній історіографії довідкова біографістика розглядається вперше. Він супроводжується окремим додатком (Додаток 2), що є важливим для розуміння позиції автора й являє практичний інтерес для фахівців у галузі біографістики та довідкової книги.

С. М. Ляшко підходить до довідкової біографістики як до прикладного напрямку біографістики, який розвивається, як уже вказувалося, в межах двох наукових дисциплін — біографістики та книгознавства. Тому логічно, що в цьому розділі розглядається формування наукових поглядів на біографічну довідкову книгу в контексті біографістики та книгознавства. За допомогою книгознавчих методів забезпечується система обробки, збереження, подання різнопланової біографічної інформації в поліграфічній формі, йде пошук оптимальних шляхів підвищення інформаційної наповненості довідкового видання біографічним змістом. Відтак, на розгляд читачеві пропонується низка проблем, спільних для двох наукових дисциплін, зокрема: термінологічні (біографістика, біографічна довідкова справа, довідкова біографістика тощо); типологічні (види, типи біографічних довідкових видань); структурні (апарат видання). Останні позиції супроводжуються двома графічними додатками (Додаток 3 и 4). Водночас, аналіз сучасної ситуації в біографічній довідковій справі дав змогу авторові виявити тенденції іншого напрямку — тісний зв'язок між проблемами довідкового виду книги та довідкової біографістики, і в цьому контексті — відставання сучасних міждисциплінарних методик у галузі підготовки біографічних довідкових видань.

Рецензована робота великою мірою базується на циклі опублікованих С. М. Ляшко впродовж 1996–2010 рр. статей, що стосуються окремих питань і проблем, пов'язаних із різними аспектами становлення та розвитку української біографістики, серед яких багато публікацій присвячені біографічним довідковим виданням.

Позитивне враження справляє науково-довідковий апарат видання, що містить словник термінів біографістики та довідкової біографістики, схеми (взаємозв'язку біографістики та книгознавства, сучасної сукупності біографічних довідкових видань, структури біографічного довідкового видання), іменний покажчик і список скорочень.

Вельми продуманою є також обкладинка монографії. Тут використано офорт заслуженого художника України В. Бахтова «Каміння долі» та наведено дотепний і влучний уривок фантастичної гумористичної повісті братів Стругацьких «Понеділок починається в суботу» про Книгу Доль зі сховища, набитого «найцікавішими книгами на всіх мовах світу та історії, від мови атлантів до піджін-інгліш включно».

Утім, як відомо, книжок без недоліків не буває, особливо коли йдеться про першу спробу узагальнення значних за масштабами процесів, пов'язаних із довідковим напрямом біографістики. Аналіз історіографії, розробка теоретико-методичного блоку у дослідженні С. М. Ляшко — це, по суті, перша спроба узагальнити історію та розвиток української біографічної справи, визначити й окреслити шляхи подолання певних науково-методичних проблем, що існують у сучасній довідковій біографістиці. Зокрема, постає питання доцільності виокремлення проблеми інституціоналізації української біографічної довідкової справи в самостійний параграф дослідження, який, врешті-решт, вмістив би не комплексний аналіз, а приклади інституціоналізації української біографістики та біографічної довідкової справи.

Також у роботі стверджується, що розвиток біографістики засвідчує сталий потяг до зростання кількості досліджень у галузі довідкової біографістики і, відповідно, — біографічних довідкових видань. Натомість, свій висновок Світлана Миколаївна засновує виключно на підрахунках кількості та номенклатури біографічних довідкових видань, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. У цьому контексті при детальному прочитанні роботи взагалі впадає у вічі непропорційно мала увага до довідкових видань ХІХ – початку ХХ ст. (вирішуючи проблеми теоретико-методологічних засад створення біографічних довідкових видань, авторка зосереджується переважно на ви-

даннях другої половини ХХ ст.; вивчаючи питання класифікації та типології біографічних довідкових видань як окремого виду книги, подає їх виключно крізь призму сучасної видавничої практики; параграф, присвячений загальним принципам організації структури та змісту біографічного довідкового видання, вміщує детальну характеристику апарату видання та бібліографічного апарату додаткового тексту теж щодо видань кінця ХХ ст.).

Задекларований на початку монографії аналіз історіографії залишився лише окресленим. При цьому наголошується, що проблематика дослідження ще недостатньо вивчена в українській історіографії, зустрічаються лише окремі праці, що з'явилися переважно за останніх 10–15 років. Водночас, наприкінці короткого огляду, присвяченого українському вимірові історії біографічних довідкових видань, зазначено, що огляд історіографії згрупований за питаннями та проблемами і поданий за темами у відповідних розділах праці.

Висвітлюючи термінологічні проблеми української довідкової біографістики, авторка зосереджується на підходах щодо трактування терміну «біографістика». Переважна більшість визначень базових термінів винесена в додатки (словник термінів біографістики та довідкової біографістики).

Утім, критичні репліки аж ніяк не применшують значення монографії С. М. Ляшко «Українські біографічні довідкові видання ХІХ–ХХ століття: історичні та теоретико-методологічні засади». Праця акумулює ґрунтовний науковий доробок дослідниці та безумовно становить певний внесок у розвиток сучасної історичної науки, зокрема у царині української біографістики, відкриває нові перспективи досліджень. Хотілося б побажати авторці порадувати читачів подальшими студіями з обраної нею проблематики.

В. М. Константинова